

Liisa Kerling

Raportti
Jouko Enkelnotko / Armas-klovni
Vanhustyön taiteilijaresidenssi 10.10.–10.11.2017
Jyväskylän kaupunki ja Taike

SISÄLTÖ:

- 1) RESIDENSSIJAKSON AJANKÄYTTÖ JA TYÖN MUOTOUTUMINEN
- 2) SUORITUSPAIKAT
- 3) YHTEISTYÖKUMPPANI PÄIVÄKOTI ILTATÄHTI
- 4) HARJUHOVIN OSASTOT JA TIEDONSAANTI
- 5) ENSIMMÄINEN PÄIVÄ HARJUHOVISSA (TI)
- 6) AKSELIN JA ELINAN ENSIMMÄISET KAKSI PÄIVÄÄ (KE JA TO)
- 7) PROJEKTIN JATKO JA KORJAUSLIIKE
- 8) MEDIA JA MUU PROJEKTIPÖRINÄ
- 9) ARMAKSEN TYÖKALUPAKKI ELI TYÖVÄLINEET
- 10) KOHTAAMISISTA, PUHEENAIHEISTA JA KLOVNIN ROOLISTA
- 11) KEHITYSAJATUKSIA PROJEKTILLE
- 12) LOPPUPÄÄTELMIÄ

Raportissa olevat Armaksen valokuvat kuvattu projektin jälkeen.

Kuvaaja: Studio Liisa Karling.

1) RESIDENSSIJAKSON AJANKÄYTTÖ JA TYÖN MUOTOUTUMINEN

Valmistelin projektia hankkimalla Armas-klovnille vaatteet, toimisto- ja maskitarvikkeita, käsinukkeja, instrumentteja ja taikavälineitä. Opettelin säestyksiä ukulelella vanhoihin kansanlauluihin ja kansakoululauluihin. Kirjoitin sanat ja soinnut pieneen muistikirjaan, jonka pystyin kantamaan mukani puvuntaskussa. Liityin osuuskuntaan, jotta saisin mahdollisimman halvalla laskutuskulut projektiin osoitetusta laskutussummasta.

Projektissa kuukauden (1kk) työjakso oli jaettu viiteen (5) viikkoon. Työpäivä oli viikossa neljä (4), joista kolme (3) oli hoitolaitosten osastoilla kiertämistä ja yksi (1) suunnittelu-, raportointi- ja verkostoitumispäivä. Residenssisuunnitelmassa olin määritellyt klovnityön kierroiksi, jotka kestävät 1½ tuntia kerrallaan. Kiertoja oli kaksi (2) päivässä. Päivään sisältyisi myös tunnin (1h) valmistautuminen ja kirjaaminen (45min) ja päivän lopetus meikinpesuineen (15min). Päivään kuului myös tunnin (1h) ruokatunti, jonka aikana valmistelin toista kiertoa.

2) SUORITUSPAIKAT

Työn suorituspaikat oli määritelty kaupungin puolelta: Palvelutalo Harjuhovi Vaajakoskella ja Akseli ja Elina Keljon palvelukeskuksessa. Harjuhovin päiväksi muodostui tiistai ja Akselin ja Elinan päiviksi keskiviikko ja torstai. Alkuperäisessä suunnitelmassa olin ajatellut tekeväni kaksi (2) päivää kiertoja ja ottavani siihen väliin kaavaillun suunnittelupäivän (1). Keskusteltuani Akselin ja Elinan toiminnasta vastaavien kanssa päädyimme potilaiden viikkorytmin vuoksi edellä mainittuun ratkaisuun.

3) YHTEISTYÖKUMPPANI PÄIVÄKOTI ILTATÄHTI

Keskiviikkoisin Askeliin ja Elinaan olin sopinut yhteistyöstä läheisen Iltatähti-päiväkodin kanssa. Päiväkodin lapsia tuli kahdessa ryhmässä seuraamaan Armaksen esitystä ruokasaliin. Rakensin kaksi puolen tunnin kokonaisuutta musiikista, taioista ja käsinukeista. Viimeisellä eli viidennellä kerralla saapuivat kaikki lapset ja päiväkodin johtaja, lastentarhanopettaja Arja veti tilaisuuden laululeikit ja Armas eli mukana improvisoiden. Tilaisuuden jälkeen lapsille tarjottiin mehua ja keksejä ja lapset saivat myös juosta palvelukeskuksen kellarikerroksen pitkiä käytäviä. Törmäsin lapsiin aina menessäni lounaalle ja Armas näytti aina oman juoksutyylinsä käytävässä.

4) HARJUHOVIN OSASTOT JA TIEDONSAANTI

Harjuhovissa minulle oli osoitettu tiistaisin hoitaja, joka kulki kanssani. Palvelukodissa ovet ovat lukittu ja niistä kuljetaan joko avaimella tai koodilla. Harjuhovissa on seitsemän (7) eri osastoa. Ryhmäkoteja on neljä (4) ja niin sanottuja kerroksia on kolme (3). Alimmassa kerroksessa asukkeja on vain neljä (4), joista aktiivisia osallistujia oli kaksi (2). Heidät tuotiin aina neljännen kerroksen ruokahuoneeseen.

Olin pyytänyt - ja saanut - osastojen hoitajilta seuraavia perustietoja vanhuksista.

- etunimi
- kuulo (normaali/alentunut)
- muistisairauden vaihe
- kiinnostuksen kohteet ja mieltymykset
- mahdolliset rajoitteet ja huomioitavat seikat

5) ENSIMMÄINEN PÄIVÄ HARJUHOVISSA (TI)

Olin määritellyt ennen ensimmäistä työpäivää kiertoajat neljälle osastolle. Suunnitelmani oli kuitenkin yliviivattu ja minut juoksutettiin kaikille kuudella (joista siis yhdessä yhdistetty kaksi osastoa) osastolla ja kerroksessa. Päivä ei pysynyt aikataulussaan ja otin asian puheeksi. Sovimme, että kaksi osastoa vuorottelee, jotta jatkossa kaikilla osastoilla päästään käymään vuoroviikoin.

Ensimmäinen päivä toimi jo heti melko hyvin. Olin pohtinut Armaksen punaisen nenän käyttöä: Irtonenä, maalattu vai ilman punaista nenää? Päädyin ensimmäisenä päivänä maalaamaan nenäni ja sillä mentiin koko projekti. Vanhukset ottivat etupäässä ilahtuneena ja riemastuen Armaksen vastaan. Aloitin tilanteen aina kättelyllä ja tämä henkilökohtainen huomio yksin synnytti paljon hymyä ja iloa. Lauloin paljon ja jotkut vanhukset lauloivat mukana. Kokeilin eri asioita, käsinukeista tanssiin ja taikuuteen.

Hämmennyin positiivisesti tästä uudesta maailmasta ja eritoten vanhusten kohteliaisuudesta ja kiitollisuudesta. Jo ensimmäinen päivä riisui minut ennakkoluuloista. Olin pelännyt, etten löytäisi yhteistä huumorin kieltä ja sitä, etteivät vanhukset lähtisi mukaan hassutteluun. Turhaa oli pelkoni. Muutamit vanhukset yllättivät minut täysin. Ensimmäisenä päivänä eräs mies alkoi ilmeillä kanssani ja kommentoi hyvässä rytmisessä tekemisissäni: ”Höp-höp-höö!” ja ”Cha-cha-cha!”. Samoin ensimmäisen päivän lähtökättelyssä eräs nainen katsoi minua veikeästi ja antoi suudelman kämmenelleni!

6) AKSELIN JA ELINAN ENSIMMÄISET KAKSI PÄIVÄÄ (KE JA TO)

Seuraavan päivän Akselissa ja Elinassa oli aamupäivällä esitykseni, jossa katsomossa olvati myös päiväkodin lapset. Esitys meni melko mukavasti. Lapset elivät mukana ja tartuttivat iloa vanhuksiinkin. Iltapäivän kierto oli ns. muistiosastolla, jossa osa vanhuksista muisti aamupäivän esityksen ja kommentoi sitä positiivisesti. Lapset olivat jääneet heidän mieleensä myös. Osasto muutoin oli haastava ja vastaanotto oli hyvin vastakohtainen: Käytävällä tapasin ryhmän vanhuksia, jotka janosivat laulua ja ohjelmaa loputtomasti. Heidän vastakohtansa oli yksi hyvin äreä nainen, joka torjui minut tyyliä.

Akselissa ja Elinassa tajusin, että minun olisi pitänyt tehdä pohjatyö ja tiedotus paremmin. Henkilökunta ei tietänyt tarpeeksi hyvin työni toimintamalleja. Paikan toimintaympäristö oli myös haastavampi Harjuhoviin verrattuna toiminnan luonteen vuoksi: Akseli ja Elina on intervallipaikka, jossa asiakkaat eivät asu pysyvästi. Oman paikkani löytäminen oli näin ollen hankalampaa.

Akselin ja Elinan torstaipäivä oli melkoista paikan hakua. Pukuhuone oli vaihtunut ja (muutenkin huono) logistiikkani oli koetuksella. Päädyin kuntohoitajien kuntosalihetkeen ja mm. rytmitin jumppaa ukulelella. Tätä en enää myöhemmin tehnyt, mutta ajattelisin tässä olevan yksi potentiaalinen toimintamalli. Käytävällä syntyi spontaaneja tilanteita ja kävin muutaman vanhuksen huoneessa laulamassa. Erityisen kontaktin sain erääseen naiseen, joka piristyi silmin nähden kahdenkeskisestä huomiosta ja laulutuokiosta. (Tapasin hänet lopulta useamman kerran residenssini aikana.)

Akselissa ja Elinassa on runsaasti eri ohjelmansuorittajien numeroita, usein juuri iltapäivisin. Tämä asetti oman haasteen löytää itselleni huoneita kierrettäväksi. Jonkin verran työaikaani kuluikin peukaloita pyöritellessä. Ensimmäinen viikko oli luonnollisesti se paineisin ja tämä näkyi väsymyksenä päivien päätteeksi ja pitkinä päivänunina työpäivän päälle.

7) PROJEKTIN JATKO JA KORJAUSLIIKE

Toiminta löysi uomansa melko nopeasti. Harjuhovissa minun olisi sovitulla päiväjaolla pitänyt vaihdella kahden osaston välillä niin, että asiakkaat olisivat nähneet Armaksen vain joka toinen viikko. Toisaalta Akselissa ja Elinassa taas minulla tuntui olevan liikaakin aikaa. Esimieheni Helena Hjelt oli monesti tähdentänyt, että korjaavia liikkeitä tehdään, jos tarvetta esiintyy. Päädyimme näin ollen ehdotuksestani jakamaan torstaipäivän toimipaikkojen kesken ja sain aina kyydin iltapäivällä Harjuhovista Akseliin ja Elinaan. Ratkaisu oli toimiva ja työaikaani muuttui mielekkäämmäksi. Akselin ja Elinan henkilökuntakin pääsi kärryille toiminnastani ja aloin saada hoitajilta ohjeita ja toiveita asiakkaiden suhteen. Aikaistin lounaanjälkeistä kiertoani niin, etten ollut liikkeellä kahvien aikaan.

Henkilökunta seurasi Armaksen toimia sivusta ja jonkun verran osallistuenkin. Kahvihuoneissa syntyi hyviä keskusteluja ja tulipa niissä esitettyä muutama kappalekin. Kaiken kaikkiaan koin toimintani tervetulleeksi ja odotetuksi henkilökunnan puolelta. Mieleen jäi hoitajien uteliaisuus erästä melko äreänä tunnettua naista kohtaan, jonka Armas onnistui saamaan hymyilemään ja nauramaan. Osa hoitajista kun ei ollut koskaan nähnyt naisen hymyilevän, saati nauravan. Muutamassa tilanteessa hoitajan ohjeistus vei tilannetta oikeaan suuntaan ja oli ensiarvoisen tärkeää. Pääsin myös keskustelemaan vakavasti asian tiimoilta heidän kanssaan. (Odotan mielenkiinnolla residenssin aikana tehtyjen haastattelujen lopputulemaa.)

Liisa Karling

8) MEDIA JA MUU PROJEKTIPÖRINÄ

Residenssi kiinnosti kovasti mm. mediaa. Ensimmäisenä päivänä paikalla kävi Keskisuomalainen. Ylen alueuutiset kävi kuvaamassa kolmannella viikolla. Taiken toimesta viimeistä työpäivääni kuvattiin dokumentille. Lisäksi työpäiviäni seurasi Jyväskylän Yliopiston opiskelija, joka teki tutkimusta taiteilijaresidenssistä ja yhtä keskiviikon esiintymistäni Jyväskylän ammattikorkeakoulun yhteisömuusikko-opiskelija. Yhden opiskelijan seuraamispyynnön torjuin, koska asian jakaminen ulkopuolisille lyhyen projektin puitteissa alkoi käydä voimille.

9) ARMAKSEN TYÖKALUPAKKI ELI TYÖVÄLINEET

Kättely

Kättelyn merkitystä ei voi vähätellä. Se oli erinomainen tapa varmistaa henkilökohtainen kontakti. Vielä hyvin huonossa kunnossa olevatkin vanhuksat alkoivat ojentaa kättään Armakselle tämän tullessa sängyn viereen. Liikuttavimpia hetkiä oli mm. erään huonokuntoisen miehen vielä melko vahva kättely ja sanallinen vastaus puheeseen. Pidennetty ja tyylitelty kättely toimi myös komiikan avaajana. Ihan kaikkia tämä ei kuitenkaan miellyttänyt: kerran vähän pitkäksi venyneellä kättelykierroksella erän nainen tuhahti: ”Kyllä se nyt jo riittää!”.

Viimeisenä päivänä tapasin naisen, joka oli ollut koko residenssiajan Akselin ja Elinan ns. muistiosastolla ja torjunut Armaksen joka kerta, vaikkakin oli kyllä osallistunut muutaman kerran yhteistilaisuuksiin. Hän oli tuolloin kahvitunnilla yhteistilassa ja torjui taas sanallisesti Armaksen. Hyvästeltyäni muut lähestyin häntäkin ajatuksella, että kättelisin. Kysyin siihen lupaa. Kättelyyn hän ei suostunut, mutta hän ojensi kätensä ja kohotti yhden sormensa, johon koskin omalla sormellani. Sormet painautuivat hetkeksi toisiaan vasten. Pieni, mutta merkittävä työvoitto!

Musiikki

Koin residenssiaikana lukuisia onnistumisen kokemuksia. Valinta laulun ja musiikin käyttämisestä klovnihahmona tuntui oikealta. Erityisen iloinen olen yhteisistä lauluhetkistä vanhusten kanssa. Vanhukset iloitsivat jokaisesta laulusta, jonka he muistivat ulkoa. Useampaan kertaan kuulin kommentin: ”Eikös oltu viisaita, kun osattiin tämä!”. Vanhukset kommentoivat muutenkin paljon lauluja mm. kauniiksi, iloisiksi, mukaviksi ja mieltä lämmittäviksi.

Olen lasten ja nuorten kanssa harjoittanut useamman vuoden ajan improvisaatiolaulua ja halusin kokeilla sitä myös tässä projektissa. Rytmiset ja sanattomat lauluimprovisaatiot toimivat joissain hetkissä erinomaisesti. Sanalliset improvisaatiot toimivat vain muutaman muistisairautensa alussa olevan vanhuksen kanssa. Eräs nainen kuvaili olleensa koulussa vähän villi-Lilli, josta syntyi riemastuttavan iloinen rallatus. Toinen lennokas idea tuli mieheltä, joka tunnustautui tekniikan mieheksi ja kuulemma laulujen ideat siksi vähäisiksi. Päädyin kuitenkin tekemään hänelle laulun Siivettömästä lentokoneesta. Tuntui, että polveilevaa ja välillä hyvinkin yllätyksellistä laulutarinaa

muistisairaat vanhukset eivät osanneet käsitellä, eivätkä tavoittaneet niiden huumoria. En lopulta tehnyt improvisoituja lauluja kovinkaan paljon, vaan pysyin tutuissa ja turvallisissa lauluissa.

Projektissa törmäsin minua syvästi liikuttavaan havaintoon: yhtenäiskulttuurin vaikutukseen. Näillä ihmisillä musiikkikappaleet ovat yhteisiä lapsuudesta ja kouluajoilta ja ne edelleen toimivat heitä yhdistävinä ja viihdyttävinä. Henkilökunnan kanssa pohdimme ns. yhtenäiskulttuurin päättymisen merkitystä laulujen osaamisessa. Nyt vielä kaikille yhteistä pääomaa ovat kansanlaulut ja kansakoululaulut. Tulevaisuudessa vanhuksille on osattava esittää Eppuja, Juicea ja Irinaa.

Tanssi

Armaksen tanssillisuudesta ja fyysisyydestä tuli tärkeä osa hänen persoonaansa. Vanhukset alkoivat puhua hänelle tansseissa käynneistään ja niihin liittyvistä kokemuksistaan. Tansseissa käynti yhdistettiin ilonpitoon ja hauskuuteen. Hyödyntäsin tätä monessa mutkassa. Olin monesti niin tanssillinen kuin pystyin ja jaksoin ja mm. nostelin jalkojani korkealle. Vanhukset ihastelivat Armaksen notkeutta. Huomasin myös, että liikunnallisuuteen liittyi toisaalta vanhusten kaatumisen pelko. Kun heiluin puolelta toiselle, vanhus saattoi todeta: ”Älä nyt vaan kaadu!”. Tietoisena tästä tasapainottelin asian kanssa yhtä paljon kuin kehoni.

Taikuus

Taikuus oli parhaimmillaan riemastuttavaa vanhuksista. Erään vähän aran naisen reaktio tyhjästä ilmestyviin palloihin oli auki revähtäneet silmät ja syvältä kumpuava nauru. Muutamilla vanhuksilla taikatemput menivät tyystin ohi, eivätkä he virittyneet niitä seuraamaan lainkaan. Jotkut yksittäiset henkilöt pelkäsivät temppujen tekemistä. Oletan, että tämä johtui temppujen yllätyksellisyydestä ja sitä myötä kontrollin menetyksestä, jota muistisairaana maailmassa on kyllin jo ennestään.

Käsinuket

Käsinukkeja olin ostanut kolme: kissan, lampaan ja siilin, joka tarkalleen ottaen on sorminukke. Käytin niitä osana keskiviikkojen esityksiä ja toisinaan osastoillakin. Suhtautuminen niihin vaihteli suuresti ja tähän vaikutti selvästi muistisairauden vaihe. Virkeimmät vanhukset eivät kiinnostuneet niistä lainkaan ja osalle pidemmällä sairaudessaan oleville kissa oli aito ja elävä: ”Se vilkutti minulle!”. Kissa sai välillä osakseen silitystä ja hellyyttä. Eräs vanhuksista selvästi pelkäsi kissaa. Lampaan olin ostanut juuri tästä syystä oletuksella, että se on eläimenä melko neutraali, mitä tulee pelko- tai inhokertoimeen. Minulla oli myös taikurin hattu, josta pystyi taikomaan pupun. Pohdin kerran ääneen, että mitä me hatusta ilmestyneelle pupulle teemme. Ajatuksenani oli taikoa se takaisin hattuun, mutta eräs nainen sanoi: ”Tapetaan ja paistetaan se!”.

10) KOHTAAMISISTA, PUHEENAIHEISTA JA KLOVNIN ROOLISTA

Virkeimpien asiakkaiden kanssa jutustelu sai helposti syvällisiä, jopa filosofisia piirteitä. Tässä kohdin kaduttaa, etten kirjoittanut näitä keskusteluja paremmin ylös, sen verran oivaltavia ja hauskoja keskustelumme olivat. Joillakin keskustelun taso meni helposti kaksimieliseksi ja vihjailevaksi, jos toisaalta romantiikaltakaan ei voinut välttyä. Heteronormatiivisuus ja sukupuolisuus olivat ylipäättään vahvasti läsnä vanhusten maailmassa. Armakselta udeltiin useasti siviilisäätystä ja hän sai milloin minkäkinlaisia ehdotuksia sukupuolisuuteen ja naimapuuhiiin liittyen.

Minua liikutti syvästi monista vanhuksista huokuva arvokkuus ja kohteliaisuus. Monet olivat kiitollisia Armaksen huomiosta ja vierailusta. Välillä minulla oli hankaluuksia vastailta vanhusten kysymyksiin Armaksen taustoista. Taustatarinassani en ollut osannut alussa varautua tähän, mutta projektin edetessä sivuuttelin mahdollisuuksien mukaan näitä kommentteja. Kotipaikaksi määrittelin lopulta Tampereen, koska sitä ei kauheasti tarvinnut selitellä ja siitä sai hyvän aasinsillan Tammerkosken sillalla -lauluun. Muutamana yksittäisen asiakkaan kanssa olin hämmennyksissäni, kun he eivät nähneet minua klovnin roolissa punanenästäni huolimatta, vaan puhuivat murheistaan ja asioistaan kuin hoitohenkilökunnalle. Olipa yksi asiakas kysynyt hoitajalta, että: ”Onko tuo se lääkäri?”

Kohtaamisia tapahtui monella tasolla ja oli ilo huomata, että moni vanhus oli valmis leikkiin ja hassutteluun. Jos joskus oli pientä vastarintaa ja hangoittelua havaittavissa, sulii jää useimmiten melko nopeasti. Viimeisellä viikolla iloitsin erään miehen halusta ottaa vastaan lahjoittamani punainen nenä, jota hän kantoi ilolla ja ylpeydellä leveästi hymyillen.

11) KEHITYSAJATUKSIA PROJEKTILLE

- Laulurepertuaaria tulisi laajentaa entisestään. Residenssin aikana sainkin useamman ehdotuksen ja toiveen sekä vanhuksilta että henkilökunnalta.
- Virkeimpien vanhusten kanssa osallistuvuutta voisi edelleen lisätä kaikissa työn osa-alueissa.
- Pyörätuolitanssiin ja sen mahdollisuuksiin haluaisin jatkossa perehtyä.
- Pohdin omaishoitajia, jotka jättävät hoidettavat intervallihoitoon. Tulisiko vastaavia vierailuja tehdä kotiin, jolloin omaishoitajalla parhaimmillaan olisi mahdollisuus nähdä hoidettava vähän toisessa roolissa?

12) LOPPUPÄÄTELMIÄ

Kaiken kaikkiaan oli tyytyväinen residenssijaksooni. En yhdy yleiseen virteeseen, että juuri kun tietäisi mitä taiteilijaresidenssissä pitää tehdä, projekti loppuu. Mielestäni asiat loksahdivat paikalleen nopeasti. Sain riittävän vapauden toteuttaa projektiani suunnitelmieni mukaan ja toisaalta sain henkilökunnalta tukea kiitettävästi. Olin vaikuttunut myös residenssiin liitetystä työnohjauksesta. Kiitollinen olen Taiken tekemästä videosta: se on erinomainen käyntikortti Armaksen työstä.

Vanhusten ikäluokan kautta sain kosketuksen kohta katoavaa aikakauteen: II maailmansodan jälkeiseen yhtenäiskulttuurin Suomeen. Taiteilijaresidenssistä tuli – vähän puolivahingossa – itselleni todellinen Suomi 100 –projekti. Vanhusten kohtaamisen koin hyvin voimaannuttavana: tietämättäni tarvitsin tätä. Roolissani sain kohdata, katsoa silmiin, elää vahvasti hetkessä ja jakaa laulun iloa. Improvisaation virrassa tulin monesti yllätetyksi muistisairaiden absurdissa maailmassa. Mikä hetkessä elämisen korkeakoulu tämä olikaan!

Vanhustyö on kovan ja kriittisen keskustelun vakioaihe. Residenssin aikana minä sain nähdä ja todistaa yleisellä tasolla hyvin toimivia osastoja, joissa työskentelee asialleen omistautuneita ja päteviä ihmisiä. Itse toivon, että olisin projektissani onnistunut irrottamaan henkilökunnan ajatuksia arkirutiinista, sekä olla osana luomassa iloista, inhimillistä ja ihmisläheistä ilmapiiriä. Kaikesta nähdystäni ajattelen, että on tämä Suomi tältä osin hyvinvointivaltio. Sittenkin.

